

IN MEMORIAM RAOUL VAN CAENEGEM (1927-2018)

KLASSE VAN DE MENSWETENSCHAPPEN

ZATERDAG 19 JANUARI 2019

In de vele herdenkingen die verschenen zijn na het overlijden van onze confrater Raoul van Caenegem is uitgebreid aandacht besteed aan zijn schitterende carrière en zijn indrukwekkend wetenschappelijk oeuvre. Zijn aparte persoonlijkheid is minder aan bod gekomen om redenen die ik weldra zal verduidelijken. Daar bij zal ik vooral refereren naar zijn rol en betekenis als hoogleraar en wetenschapper en niet als lid van de Academie omdat ik hem daar niet zo lang actief heb meegemaakt. Ik herinner me nog wel levendig het telefoontje dat ik van hem op een zaterdagmiddag in november 2003 kreeg met de mededeling dat ik opgenomen was in de Koninklijke Vlaamse Academie. Dat kwam als een totale maar wel leuke verrassing. In de Academie hebben we verder goede confraternele contacten gehad, meer niet. Veel zei Raoul niet tijdens de vergaderingen, maar zijn tussenkomsten waren steeds *to-the-point*. Andere confraters en consorores zouden zijn rol en betekenis voor de Academie beter kunnen toelichten dan ik, vanaf het moment dat hij in 1974 Corresponderend lid werd van de klasse der Menswetenschappen tot aan zijn voorzitterschap van de KVAB in 1988, en zijn erelidmaatschap in 2002.

Laat me eerst de betrokkene zijn levensloop schetsen vooraleer stil te staan bij zijn wetenschappelijke betekenis.

Levensloop en carrière

Raoul Charles van Caenegem werd op 14 juli 1927 in Gent geboren. Zijn middelbare studies voltooide hij aan het Gentse Sint-Barbaracollege. Hij sprak steeds vol lof over zijn gymnasiale opleiding aldaar. Hij hield er ook levenslange vriendschappen aan over.

Onmiddellijk na de oorlog, in 1946, startte hij zijn universitaire studies in Gent en werd hij achtereenvolgens doctor in de rechten in 1951 en doctor in de geschiedenis in 1953. Zijn mentor, professor François Louis Ganshof introduceerde hem in de wereld van de mediëvistiek en de rechtsgeschiedenis. Tijdens zijn mandaat aan het toenmalige NFWO, verdiepte en verbreedde hij zijn kennis, achtereenvolgens in Parijs en dan Londen waar hij in het Historical Institute Patricia Carson in 1952 heeft leren kennen. Twee jaar later zijn ze getrouwd en is Gent Patricia's tweede thuis geworden. Daar zijn hun drie kinderen geboren. Van Caenegems verdere universitaire en wetenschappelijke carrière verliep vlekkeloos nadat hij in 1958 het aggregaat Hoger Onderwijs of Habilitation had behaald. Aan de toenmalige Rijksuniversiteit Gent werd hij docent in 1960 en gewoon hoogleraar in 1964, met grote lespakketten in de faculteiten Letteren en Rechten. Zijn poging om naar Nederlands model een nieuw hoogleraarschap te laten starten met een inaugurale rede had geen navolging. Zijn eigen, gepubliceerde, oratie in 1964 onder de titel '*De plaats van de westerse geschiedenis in de universele geschiedenis*' was profetisch voor zijn verdere wetenschappelijke inzichten en werkzaamheden.

Raoul van Caenegem heeft alle eerbetuigingen die een wetenschapper en hoogleraar in zijn carrière te beurt kunnen vallen ontvangen. Ik vermeld slechts de meest prestigieuze. Hij was tweemaal laureaat van onze Academie en won de prestigieuze Francqui (1974) en Solvay prijzen. Hij werd *doctor honoris causa* van de universiteiten van Tübingen (1977), Leuven (1984) en Paris (1988). Van Caenegem verwierf het Arthur L. Goodhart Professorship of Legal Science te Cambridge (1984-85), het Sir Henry Saville Fellowship aan Merton College, Oxford

(1989) en het Erasmus Lectureship in Harvard (1991). De resultaten van zijn onderzoek en zijn colleges in Oxbridge en Harvard heeft hij op schrift gesteld. Niet alleen onze Academie wist Raouls geleerdheid te waarderen, ook de Nederlandse Akademie van Wetenschappen te Amsterdam (1977), de Britse Royal Historical Society, de British Academy (1982), de Medieval Academy of America, de Academia Europea en het Max-Planck-Institut für europäische Rechtsgeschichte namen hem in hun gremium op.

Uiteraard heeft onze confrater in alle mogelijke historische en rechtshistorische redactieraden gezeten, en was hij lid van een waaier genootschappen en verenigingen, al dan niet met bestuursfuncties. Het is onbegonnen werk en wat saai om die hier allemaal op te noemen.

Raoul van Caenegem was erg verguld met de instelling in 2014 door de *European Society for Comparative Legal History* van een prijs die naar hem werd vernoemd. De Van Caenegem Prize bekroont om de twee jaar de beste publicatie geschreven door een jonge rechtshistoricus. Dat de eerste twee prijzen naar afgestudeerden uit 'zijn' vroeger rechtshistorisch seminarie gingen, verheugde hem zeer.

Over zijn adelsverheffing tot baron door Koning Albert II in juli 1994 bleef hij discreet. Hij genoot er wel van dat zijn echtgenote in juli 1996 op persoonlijke titel ook als barones in de Belgische adelstand werd opgenomen.

Raoul van Caenegem als geleerde

Voor het behalen van zijn diverse academische graden heeft Van Caenegem onder invloed van professor Ganshof onderzoek gedaan op het onontgonnen terrein van het Vlaamse straf- en strafprocesrecht in de volle middeleeuwen en van de vroege geschiedenis van het *Common law* in Engeland..

In zijn inaugurale rede uit 1964 'Westerse middeleeuwen en universele geschiedenis', heeft hij in grote lijnen de ideeën en opvattingen die hij tijdens zijn promotieonderzoek en tijdens de in het buitenland aanvullende colleges had opgedaan, uitgewerkt. In zijn perceptie hebben zich in de Europese middeleeuwen twee unieke processen voorgedaan die van essentieel en permanent belang zijn geweest voor de ontwikkeling van de mensheid: de moderne wetenschap en de constitutionele parlementaire staat. Het eerste paradigma, de wetenschap en het wetenschappelijk denken, heeft hij terzijde gelaten uit wetenschappelijke schroom, wegens zijn *ignorantia* op dit terrein. Het andere onderwerp, de geschiedenis van recht en instellingen, heeft zijn volle aandacht tot op het einde gekregen. Het langzame en omslachtige proces van de ontwikkeling van autoritaire macht naar democratische machtsverdeling heeft vele pagina's van zijn geschriften gevuld. Het ging zowel om op primaire bronnen gebaseerde detailstudies over de machtsverdeling en de groei van nieuwe structuren en instellingen, als over meer reflecterende studies over de politieke achtergronden die deze veranderingen mogelijk maakten of tegenwerkten.

Twee kenmerken van zijn oeuvre vallen daarbij op: de weidsheid van zijn gedachten en de kracht van de vergelijking. Zijn grondige kennis van het Europese continentale recht werd verrijkt door zijn intensieve studie van de Engelse *common law*, waardoor hij een toonaangevende expert op dat gebied werd. Zelfs in regionale studies is zijn constante drang om te vergelijken en grenzen te overschrijden duidelijk aanwezig.

Van Caenegem was doordrongen van de idee dat wet en instellingen de bepalende factoren waren van historische ontwikkelingen en niet de loutere resultaten van economische en sociale omstandigheden die voor veel andere historici de belangrijkste drijvende krachten uit de geschiedenis waren. Volgens hem kwamen instellingen en wetgeving meer voort uit een interne dynamiek dan uit het brein van grote figuren, van wetgevers. Dat betekent niet dat Van Caenegem blind was voor wat figuren van uitzonderlijk formaat voor de geschiedenis betekend hebben. Deze figuren zelf in detail bestuderen was niet zijn ding. De actie tussen koningen en bureaucraten boeide hem veel meer. Deze brede aanpak verklaart het succes van veel van zijn publicaties, en het succes van sommige van zijn hoorcolleges en voordrachten. Raoul was een begenadigd spreker, inhoudelijk competent en

vernieuwend, gloedvol, humoristisch en, soms breed uitdijend, maar steeds gestructureerd.

Dankzij zijn grote talenkennis en zijn uitgebreide internationale netwerk was Raoul bijzonder goed op de hoogte van de internationale wetenschappelijke literatuur. Op een gegeven moment raakte hij gefascineerd door het thema van toeval in de geschiedenis, dit nadat hij Jacques Monods *Le hasard et la nécessité* in 1970 had gelezen. Hij heeft het echter niet gewaagd om 'toeval' te aanvaarden als een verklaring voor specifieke veranderingen. De stuwende krachten die aan de basis lagen van de historische ontwikkelingen achterhalen vond Van Caenegem fascinerend. Hij was geïntrigeerd door de kunst- en geschiedenisopvattingen van Ernst Gombrich en de cyclustheorie van de socioloog Pitirim Sorokin. Ook de socioloog Max Weber kon hem inspireren. Tijdens zijn colleges hebben de licentiestudenten en de medewerkers, die aanwezig moesten zijn bij zijn oefeningen, kennis kunnen maken met de opvattingen van voor hem interessante wetenschappers.

De mediëvist van vorming heeft zijn comfortzone verlaten en heeft zijn wetenschappelijke grenzen in tijd, ruimte en thematiek uitgebreid, soms meer tentatief, dan weer diepgaander.

Binnen dit tijdsbestek kan ik echter onmogelijk verder uitweiden over zijn wetenschappelijk productie en betekenis. Confrater Dirk Heirbaut bereidt voor Raouls geliefde *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* een uitgebreid en inhoudelijk overzicht van zijn historisch en rechtshistorisch werk voor.

Raoul van Caenegem als mens

Het is niet zo eenvoudig om Raoul van Caenegem niet zozeer als wetenschapper en geleerde maar als gewone sterveling te doorgronden. Dat hangt samen met het feit dat Raoul verschillende 'mensen' in zich droeg en niet zo gemakkelijk onder een noemer te vatten was. Velen, en vooral de jongeren in dit gezelschap, kennen wellicht slechts een facet. Ikzelf heb het voorrecht gehad om een van de eerste leerlingen van professor Van Caenegem te zijn en zijn eerste *promotus*. In 1962, toen hij twee jaar docent was, ben ik bij hem komen aankloppen om een licentiaatsverhandeling onder zijn leiding te maken en sedertdien zijn onze wegen niet meer uiteen gegaan. In tegendeel zelf, ik kreeg in Merton College, Oxford, waar ik in 1994, als fellow drie maanden verbleef, het gevoel dat ik de 'meester' achterna was gegaan. Dit gevoel kreeg ik helemaal toen ik een kleine tentoonstelling in de bibliotheek van Merton College bezocht die er georganiseerd werd naar aanleiding van een studiedag van de Europese reders (*shipowners*). De bibliothecaris had van elk land aangesloten bij de Europese Unie een belangrijk boek uit eigen bezit tentoongesteld. Voor België kon ik er niet naast kijken. De volumineuze editie van het Liber Floridus lag er, geschonken door Raoul van Caenegem bij het beëindigen van het prestigieuze Henri Saville fellowship in 1989. Wat nu volgt zijn persoonlijke herinneringen aan een jarenlange samenwerking en enige reflecties over de persoon Van Caenegem.

Een karaktertrek van Raoul van Caenegem als 'patron' die mij van in het begin getroffen heeft is zijn, ik zou durven zeggen bijna naïef aandoend vertrouwen in zijn doctorandi en medewerkers. Het feit dat hij je aangenomen had voor een bepaalde wetenschappelijke job betekende dat je over bepaalde eigenschappen en kwaliteiten moest beschikken, zo bijvoorbeeld plichtsgevoel, wetenschappelijke competentie, integriteit, werkkraft, zelfstandigheid enz. Dat vertrouwen uitte zich onder meer in het geloof dat wat de medewerker voor hem had opgezocht en neergeschreven correct was. Dat hoefde bij manier van spreken geen controle. Maar ook in het schrijven van adviezen, aanbevelingen, en in het leggen van kontakten voor die medewerker had hij om dezelfde reden geen problemen. Dat quasi blindelings vertrouwen en de daaruit voortvloeiende onvoorwaardelijke steun in academische aangelegenheden heb ik steeds als bijzonder waardevol ervaren.

Deze karaktertrek spruit zeker voort uit zijn geloof in de roeping van de wetenschapper, of om een van zijn geliefkoosde woorden te gebruiken, van de geleerde, de status die ieder onderzoeker van hem krijgt eens gedoctoreerd. Als

jonge wetenschapper had ik moeite met die terminologie. Raoul van Caenegem kon ik wel als geleerde zien - hij heeft zichzelf ook zo'n gedragspatroon aangekweekt, of was het een aangeboren toestand? Ikzelf en vele anderen op de Gentse Blandijnberg hadden meer moeite met dat geleerd zijn..

Dat onze confrater in het buitenland als een belangrijk geleerde beschouwd werd hoeft geen betoog. Dat heb ik met regelmaat tijdens mijn eigen *peregrinatio academica* die trouwens nog steeds onderdoet voor die Van Caenegem, ervaren. Wel hebben we dikwijls dezelfde oorden opgezocht en frequenteerden we deels dezelfde netwerken, rechtshistorische en historische. Het is uiteraard bijzonder prettig om met veel lof en sympathie te horen spreken over zijn leermeester. Ik heb met eigen gezien dat de anglofiel Van Caenegem het bijzonder naar zijn zin had in Cambridge, Oxford of Harvard. De levenswijze, de sfeer, de humor, de hoge waardering voor de wetenschap en voor de geleerde spraken hem direct aan. Ik vraag me af - ik weet het niet - of hijzelf een Oxbridge College of een Ivy League universiteit als Harvard met zijn soms excentrieke en in die tijd buiten de realiteit staande fellows toch niet een beetje als wereldvreemd ervoer. Wellicht niet. Op sommige ogenblikken kreeg ik wel het gevoel dat de naar rationaliteit en objectiviteit strevende professor wereldvreemde kenmerken vertoonde, of misschien beter, toch maar een gewoon mens was. Een anekdote wil ik jullie in dit verband niet onthouden.

Toen ik Patricia en Raoul in Harvard bezocht, in het voorjaar van 1991, sprak hij vol trots voor de organisatie en kwaliteit van dit mekka van geleerdheid. Hij toonde me vooreerst de bibliotheek en de online catalogus. Hij was vol bewondering voor het systeem maar vergat dat hij in Gent in een grote bocht rond al wat met computers te maken had, heen liep. Vandaar ging het naar de verdieping waar de geschiedenis thuishoorde. Hij vertelde me hoe goed alles geregeld was: een centraal secretariaat met één secretaresse en typistes, een balie, waar men voor alle informatie terecht kon, kortom een normale departementale of vakgroepstructuur. Hij was in feite de lof aan het zingen van een systeem dat in wording was in Gent en dat hij - om het zacht uit te drukken - alles behalve wenselijk vond. De idee dat zijn secretaresse, zijn assistenten, zijn boeken en zijn kamers gepoold zouden worden en dat hij geen diensthoofd meer zou zijn met negentiende-eeuwse professorenmacht en -gezag kon hij zich moeilijk voorstellen. Hij heeft, gelukkig voor hem, op tijd de universiteit verlaten om dat niet meer te hoeven meemaken. Wel is Van Caenegem nog tot aan zijn overlijden welkom geweest in het rechtshistorisch instituut in de rechtenfaculteit. Hij heeft er gebruik kunnen maken van secretariële ondersteuning en genieten van vakinhoudelijke contacten met de staf aldaar. Hij was daar confrater Dirk Heirbaut en zijn collega's erg dankbaar voor. Op de Blandijnberg is hij na zijn emeritaat nauwelijks nog verschenen. Persoonlijke contacten waren er nog veelvuldig, zeker met zijn gepromoveerde stafleden Ludo Milis, Daniël Lambrecht, Monique Van Melkebeek en ikzelf. Wij werden de *quattuor doctores* genoemd, refererend naar de vier juristen-hoogleraren die in de twaalfde eeuw de rechtenfaculteit van Bologna groot hebben gemaakt. Van ons werd verwacht dat we veelvuldig hand- en spandiensten aan ons diensthoofd verleenden. Nu is het ondenkbaar geworden dat een professor medewerkers direct inschakelt in zijn eigen onderzoek en allerlei opzoeken laat doen, indexen maken en drukproeven verbeteren. Deze hulp en bijstand van senior wetenschappelijke medewerkers, hebben Van Caenegems enorme wetenschappelijke productie zeker mee een duw gegeven.

Trouwens, ik heb het gevoel dat de post-68 universiteit hem niet zo lag. Hij had er weinig voeling mee, en het verplichtte hem tot allerlei taken en handwijzen die niet strookten met zijn opvatting over wat een universiteit moest zijn en het hoogleraarschap moest inhouden. Dat kan misschien ook zijn professorale, enigszins ongenaakbare houding als hoogleraar in Gent, helpen verklaren.

Van Caenegem in zijn 'Umwelt'

Hier raak ik wellicht een van de meest merkwaardige karaktertrekken van Raoul van Caenegem aan: zijn ambigue houding al naargelang plaats en tijd; enerzijds

de ongenaakbare professor en aan de andere kant, de levensgenieter en sociale mens.

Om met het eerste facet te beginnen. Van Caenegem als professor op de Blandijnberg was een eerder afstandelijk persoon, zwijgzaam en zich opsluitend in zijn kamer of de leslokalen. Wandelganggesprekken waren aan hem niet besteed, tenzij geprofiteerd werd van de gelegenheid om dringende mededelingen te doen. Van Caenegem als promotor was vriendelijk maar afstandelijk en eerder kort van stof; als student of jonge promovendus maakte *jij* de verhandeling en droeg *jij* de volledige verantwoordelijkheid voor het resultaat. De promotor is er om informatie te geven waar nodig, meer niet; een vaderfiguur wilde hij niet zijn. Van Caenegem als mentor en diensthoofd: daar viel een grote evolutie in waar te nemen. Van afstandelijk en correct zijn de relaties in de loop der jaren geëvolueerd naar hartelijk en belangstellend, maar nog steeds met de typisch Angelsaksische gereserveerdheid en respect voor de privacy.

In meer besloten kring ontpopte Raoul zich als een andere persoonlijkheid, geestig, onderhoudend, erudiet maar anders dan in professionele kringen.

Amusant tijdens de wijnrituelen en boeiend in zijn verhalen, een echte causeur. Wanneer men thuis een diner organiseerde, zeker met buitenlanders, en de Van Caenegems uitnodigde, was men zeker van een geslaagde avond.

Zeker is dat Raoul van Caenegem, als mens en als wetenschapper een belangrijke stempel heeft gedrukt op de afdelingen geschiedenis en rechtsgeschiedenis in Gent. Zonder in clichés over de Gentse historische school te willen vervallen ben ik overtuigd dat professor Van Caenegem een bijzonder belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de vorming van de schare jonge historici en rechtshistorici die gekozen hebben voor de wetenschap en dat hij een grote stimulans heeft gegeven aan de internationalisering van de afdelingen geschiedenis en rechtsgeschiedenis te Gent. Voor mij is hij alleszins steeds een bijzondere mentor geweest, de persoon die het meeste invloed heeft gehad op mijn vorming als rondtrekkend historicus.

Op een minder duidelijk te definiëren manier heeft zijn echtgenote, Patricia Carson, een belangrijke voorbeeldfunctie gehad. Het gastvrije huis in Afsnee met zijn boeiende en gezellige recepties, party's en diners, georganiseerd en bezield door Patricia, hebben velen onder ons de mogelijkheid gegeven om de 'andere Raoul' te leren kennen. De wijze waarop hij zijn echtgenote tijdens haar jarenlange ziekte heeft bijgestaan en de wijze waarop hij haar gedachtenis na haar overlijden in 2014 heeft gekoesterd, dwong respect en bewondering af bij diegenen die daar getuigen van konden zijn. We zullen hem ook zo blijven gedenken.

Hilde Symoens